

Intercanvi epistolar en un plom ibèric?¹

JÜRGEN UNTERMANN

1. Fa poc em varen donar a conèixer la fotografia i el calc d'un nou plom amb inscripció ibèrica, probablement trobat ocasionalment. No se m'ha comunicat ni el lloc de la troballa ni les circumstàncies ni el lloc on ara es conserva.² La fotografia és molt nítida però extremadament fluixa de contrastos de manera que no pot ésser reproduïda. M'he de cenyir a donar dos dibuixos. Un d'ells (fig. 1) és la còpia exacta del calc que em varen donar i l'altre (fig. 2) correspon a allò que em sembla visible a la fotografia de què dispo. Aparentment només una cara de la làmina conté escriptura: l'informador desconegut no diu res sobre el que hagi pogut veure o no a l'altra cara de la làmina.
2. La còpia té aproximadament la mida real: 19 centímetres de llarg i entre 3 i quatre centímetres d'ample. El contorn, amb els extrems arrodonits recorda la forma d'altres ploms escrits ja coneguts; el de El Solaig (F. 7.1)

1. A més de les sigles habituals de revistes es citen abreujadament: Hom. Tovar=J. Untermann. *Der iberische Buchstabe Y*. En: *Navicula Tübingsensis. Studia in honorem Antonii Tovar*. Tübingen 1984, 377-388; Col. Vitoria=J. Untermann, *La gramática de los plomos ibéricos*. *Studia Palaeohispanica. Actas del IV Coloquio sobre lenguas y culturas paleohispánicas*. Vitoria-Gasteiz 1985. = *Veleia* 2-3, 1987, 35-36; APL. 17 = J. Untermann. *Repertorio antroponímico ibérico*. *APL.* 17 (1987) 289-318; MLH III = *Monumenta Linguarum Hispanicarum*. Hsg. von J. Untermann. Band III. Wiesbaden 1990. Agracixo a la meua alumna Luisa García García d'haver revisat la versió castellana d'aquest article, de la qual n'ha fet la versió catalana el Sr. Crusafont i Sabater al qual faig extensiu el meu agraïment.

2. Recentment varen aparèixer dos ploms al jaciment ibèric El Castellet de Banyoles (Tivissa): v. J. Benages i Olivé. *Butlletí de la R.S. Arqu. Tarraconense* V, 12 (1990) 41; no em sembla impossible que el nostre plom procedeixi d'aquesta mateixa regió.

o el de Llúria (F. 13.2). La fotografia fa veure que havia estat plegat cinc vegades. Malgrat que el metall és perfectament conservat hi ha dues profundes esquerdes al llarg d'un dels plecs longitudinals. Em sembla gairebé segur que siguin posteriors a la incisió del text i es deuen a la poca cura de la persona que va desplegar el plom, però no puc dilucidar si es tracta d'una persona de l'antiguitat o del descobridor de la peça als nostres dies.

3. Crida particularment l'atenció el fet que hi hagi dos textos escrits per dues mans diferents i que, pel seu contingut, fan referència l'un a l'altre.

Evidentment, un dels textos, A, és una lletra dirigida per una persona (a) a una altra (b) i l'altre text, B, és la resposta del destinatari (b) al remitent (a). Correspon perfectament al mal costum d'avui d'aprofitar l'espai lliure d'una carta que un rep per a escriure-hi la resposta i tornar-la al seu autor. Per a que sigui més fàcil distingir els dos textos els he separat a les figs. 3 i 4.

4. Les lletres d'A són molt menys visibles que les de B. Sembla que aquesta diferència no és deguda a un esborrament intencionat (els traços d'A són febles però nítids) sinó al fet que la persona (a) feia menys força en gravar els signes que la persona (b). Per altra banda, el *ductus* de A és més compacte i la mida de les lletres un xic més reduïda si ho comparem amb B. Finalment, observem unes desigualtats ben paleses pel que fa a la forma de les lletres, en particular de les: *í, ú, te, ka, i ki* (fig. 5). Cal assenyalar també que trobem la lletra ibèrica que sol transcriure's per m, però hi manca la *m̄* (i grega o les seves variants).³

Malgrat que cap de les formes admet una atribució indubtable a una zona determinada, la majoria troben les seves correspondències més properes en les inscripcions del segle III a.C. de la costa catalana i en els textos pintats sobre ceràmica de Llúria. Donat que no sembla massa versemblant que el nostre plom comparteixi amb els vasos de Llúria la moda arcaïtzant dels seus artistes, ens apareix com a més plausible la hipòtesi d'un lloc de procedència en la franja costanera entre el delta de l'Ebre i el Pirineu.

5. Anem tot seguit a donar la transcripció⁴ i a fer algunes observacions sobre l'estructura del text.

A *śalaiaṛkistenai*
*aṛi*etesui.lakuiltum.ka.*śain.[]ta//taie**
*śalaiaṛkiste.ikaṛ.aṛikal**aia[]*.śalai****

3. Al Nordest ibèric, *m* apareix en documents més antics i acaba essent substituïda per *m̄* a la fase «clàssica» (segle II i I aproximadament): MLH III, l. 137 sg., Hom. Tovar 381.

4. Segons les convencions de MLH: [] = fragmentació del metall; * = lletra no identificable per malmeses superficials (en aquest cas també per defectes de la fotografia); *subratllat* = lletres o interpuncions difícilment recognoscibles.

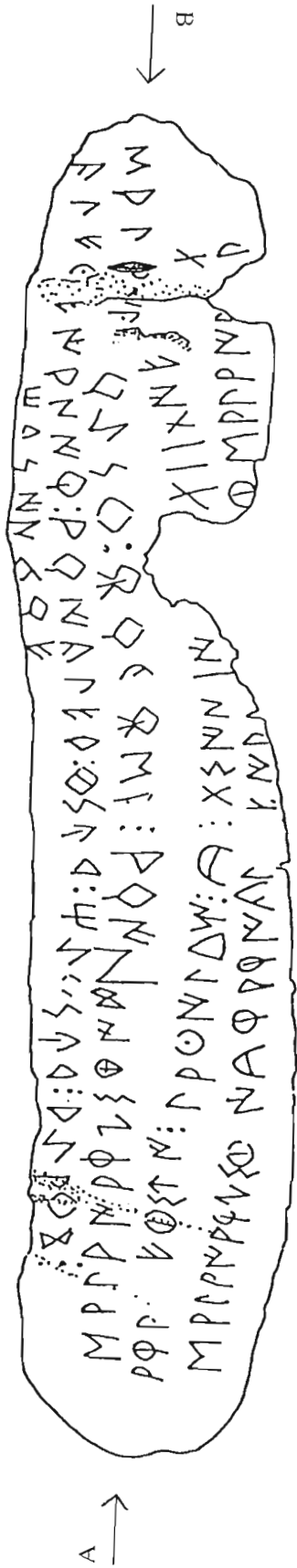

FIG. 1

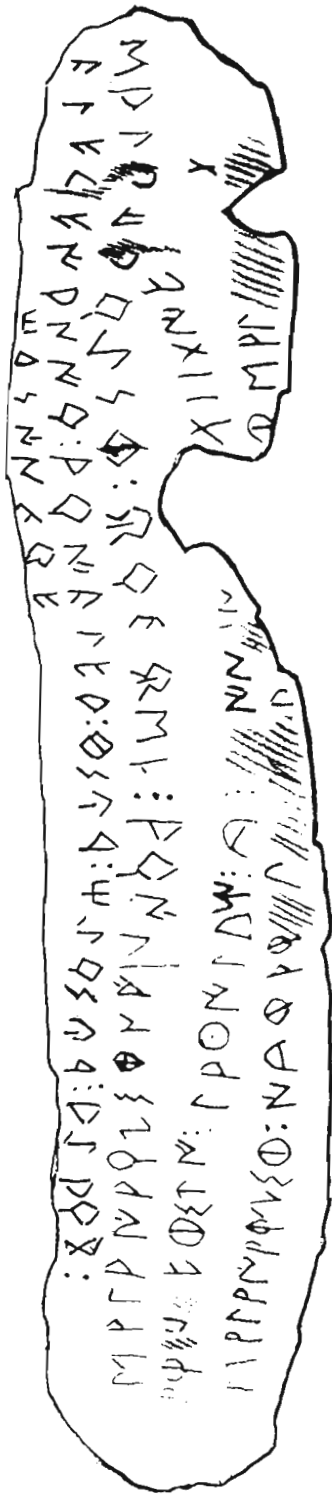

FIG. 2

- 5.1 El text A s'inicia amb l'encapçalament **śalaiarkistenai**: la penúltima lletra és una **a** molt clara sobreposada a una **i**, anticipada erròniament, que el gravador repeteix al final a mida més gran. Coincideix de forma molt sorprenent amb la fórmula escrita travessant les primeres lletres de la cara A. del gran plom de la Serreta (G.1.1.)⁵, *śakariskēr arnai*, compost del nom personal *Sakarisker*.⁶ un sufix *-ar*⁷ i la «partícula possessiva» *-nai* (Vid. més avall 16.1). Tot recolzant-nos en aquesta coincidència, tant pel que fa a l'estructura com en la posició particular d'ambdós sintagmes, podem suposar que **śalaiarkis** sigui un antropònim i **te** un sufix d'un valor semblant a *-ar* (Vid. més avall 6.1). Comença, doncs, la carta per esmentar el remitent, la qual cosa recorda d'alguna manera les formes epistolars llatines amb la seva fórmula inicial *Cicero Attico suo o Tullius Tironi suo*. En continuar, el que escriu deixa lliure l'espai de la dreta de l'encapçalament i fa passar el que vol transmetre a la línia següent.

**B śalaiarkiste.beṛkebes.aṛi
kaler.eianṛ.aṛikaler.tesur.tikirsur.akiarko.
torsinkère**

- 5.2 En canvi, qui respon tan sols s'anomena a si mateix amb la signatura **torsinkère**, que subscriu a sota de la darrera línia. Al principi dona el nom del remitent de A amb el sufix **-te**, però, naturalment, sense la partícula **-nai**. Com veurem resulta ben clar que va procurar de servir-se de l'espai lliure: després d'haver escrit sis lletres, es va adonar que anava a entrar en conflicte amb el final de la primera línia del text A, va rectificar cap avall i continua fins arribar davant de la darrera lletra de l'encapçalament del text A. Tot començant una altra línia al marge esquerre del plom va acabar abans d'arribar a l'extrem dret. Sembla, doncs, que ens trobem davant d'un afer entre dues persones, **śalaiarkis** i **torsinkère**, que es resol mitjançant l'intercanvi de dues cartes, cadascuna de vuit o nou paraules.
6. En lloc d'intentar una síntesi del contingut d'aquests textos, cosa que sembla prematura, farem un comentari sobre les paraules més importants.
- 6.1. Text A:
śalaiarkis, com hem vist, (5.1) deu ésser un nom de persona, però tan sols el segon element, **arkis**, pertany al repertori dels elements

5. Aprofito, aquí també, l'oportunitat de fer notar que a MLH III, 2 566, en el calc d'aquesta inscripció s'hi va introduir un error imperdonable: l'octava lletra de la cara B no és una *s* de l'alfabet ibèric meridional sinó la *sigma* normal de l'escriptura jònia.

6. MLH III, 1 230, APL. 17,306.

7. MLH III, 1 158 sg., Col. Vitoria 40.

onomàstics corrents:⁸ **śalai** per la seva estructura recorda els elements *asai*, *berai* (variant de *beri*) i *isikai* (variant de *sike*). No és impossible que **śalai** sigui una variant de *śale* que apareix a **śaletar** (F. 17.6 Caudete de las Fuentes), que podria, per tant, ésser interpretat com antropònim compost.⁹

El sufix **te**, com l'*ar* (v. 5.1), es troba sovint en noms de persona i algunes vegades també en els topònims.¹⁰ Però mentre que *ar*, per la seva freqüent combinació amb la partícula possessiva pren un valor proper al del genitiu, el sufix *te* sembla que tingui una funció comparable a la de l'ablatiu *llatí*,¹¹ ja que tant fa referència al lloc o precedència com a la menció de l'agent és a dir, amb ergativitat.¹²

nai, variant gràfica de la partícula **mi** en inscripcions ibèriques d'època arcaica (A. 18-2 monedes d'Illersda, C.7.1 Cabrera de Mar, menys segur C. 2.5 Ullastret) en escriptura grega (C. 1.9 Empúries, G. 1.1., v. 5.1 més amunt)¹³ que sembla remetre al propietari de l'objecte en qüestió.¹⁴

ari*etesui es compona potser dels segments **ari**, element x «auxiliar» (v. **arikaler** més avall) i **etesui** que s'assembla a **tesur**.

lakuiltum.ka planteja un problema particular: els dos elements **laku** i **iltum** (indubtable variant gràfica de **iltun**), els trobem testificats tant en la funció d'elements antroponímics¹⁵ com en la toponímia.¹⁶ En favor que fos un nom de persona podríem adduir *.ka*, en el cas que sigui el sufix ben conegut que apareix sobre tot acompanyant els antropònims.¹⁷ En canvi, en la cara B del plom F.9.7 de Orleil s'hi troba la seqüència **lakunmiltirte** composta per **lakun**¹⁸ i **iltir**, variants

8. 13 testimonis a MLH III, 1 211. V. també APL 17.297.

9. Precedeix **is**, com a la seqüència **is-betartiker** (F. 11. 3 Sagunt); cp. MLH. III, 1 166, 202, Col. Vitoria 50. Pel que fa a **tar** v. MLH. III, 1, 233 i APL. 17, 307. Cal revisar el § 580 de MLH III, 1 (p. 192) on només vaig comptar amb un valor apel·latiu per **śali**.

10. MLH. III, 1 177, Col. Vitoria 39.

11. A Col. Vitoria 39 vaig pensar en una funció semblant a la del datiu *llatí* per a interpretar fórmules que semblen expressar quelcom com *licet alicui* o bé *oportet alicui* però, certament, aquesta funció la pot complir igualment un cas de tipus locatiu.

12. Es dona en diferents casos entre un antropònim i **ekiar** que significa quelcom com *llat. fecit* o «es obra de»; J. Siles, *Léxico de inscripciones ibéricas*. Madrid 1985, 215. D. Flotocher Valls, *Arse* 21 (1986) 535-549, J. Velaza, *Léxico de inscripciones ibéricas* (1976-1989). Barcelona 1991, 67, Untermann, MLH. III, 1 186 amb nota 181.

13. J. Siles *Emérita* 49 (1980) 76-78, Untermann *Hom. Tovar* 381.

14. MLH. III, 1 224, APL. 17, 303, 305.

16. **laku** en noms de ciutats ibèriques (p.e. *Lacurris*, *Lacimurgi*), **iltun** en topònims i com a apel·latiu amb significat «ciutat» o «castell» (MLH III, 1, 187-189).

17. MLH. III, 1 166-168, Col. Vitoria 37 sg.: sorprèn la seva posició entre punts, la qual cosa fa pensar en **ka** en funció d'abreviatura d'una paraula encara sense identificar, seguida de xifres, en un plom procedent de Caudete de las Fuentes (F. 17.1).

18. La lletra adicional, **m**, potser vol denotar un tret particular de la nasal després de *u*: *Hom. Tovar* 384.

dels mateixos elements que es reuneixen a **lakuiltum**, proveït a més del sufix **te**, es troba tant amb antropònims com amb noms de lloc. Donat que a F. 9.7 segueixen dos antropònims, m'inclino a veure en **lakunmiltirte** un nom de lloc, encara que no seria impossible tenir tres antropònims que denominarien dues o tres persones. No m'atreveixo a donar preferència a una de les dues interpretacions possibles respecte a la paraula *lakuiltum* del nostre text.

ikaṛ sembla seguir el sufix **te**, potser per recordar **auskeikaṛ** al final de la inscripció del *rhyton* d'Ullastret (C.2.8) i **arikaṛ** (F. 9.5 Orley) on sembla unir-se amb el segment **ari** (v. 6.2 més avall).

arikal**, potser **arikalər** (v. 6.2 més avall).

6.2. Text B:

arikalər es repeteix després de la paraula següent i potser pugi ésser restituït en la darrera línia del text A. És ja conegut, per la inscripció de la petita làmina de bronze de S. Antoni de Betí (F. 7.2), desgraciadament en un context molt fragmentari. **ari** ja l'hem trobat a la línia 2 de A, torna a aparèixer entre els elements «auxiliars»¹⁹ i potser és idèntic a **are**, a **aretake**, **areteki** que en les inscripcions sepulcralcs té el sentit de llat. *hic situs est*.²⁰ Si fos lícit classificar a **are**, **ari** com a adverbis o preverbs, podríem afegir **kaler** a un grup de segments freqüents que apareixen amb sufixs molt variats com: **baseṛ**, **baṣir**, **biteṛ**, **borar**, **ekiar**, **eriar**.²¹

tesur, amb la mateixa terminació que la paraula següent, admet d'ésser cotejat tant amb **etesui** del text A, com amb **etesur** d'un plom procedent d'Ullastret (C. 2.4).²² De tota manera no en derivem res, del significat d'aquestes paraules.

tikirsur té l'aspecte d'un antropònim compost dels elements **tikir** i **sur**, variant de **sor**:²³ noti's la composició inversa en el nom personal **sortike(r)** testificat en el plom de Palamós (C. 4.1). Si acceptem aquesta interpretació, la coincidència de les terminacions **tesur** i **tikir-sur** seria casual i sense valor morfològic.

akiarko: el sufix **ko** només s'utilitza per a formar antropònims abreujats («Kurznamen»),²⁴ com per exemple *Austinco* a la *turma Saluita*

19. MLH III, I 181. Col. Vitoria 52.

20. MLH III, I 182, 193.

21. MLH III, I 183-187; per a **ekiar** v. abans, núm. 12. M'inclino a creure, encara que amb totes les reserves, que tals paraules podrien ésser considerades com segments verbals de la llengua ibèrica (v. també més endavant **akiarko**); v. a més les observacions sobre **baites** a Col. Vitoria 48.

22. Potser un antropònim: MLH III, I 231 nota 108, III, 2 47.

23. MLH III, I 231, APL. 17, 306.

24. MLH III, I 204, APL. 17, 296.

na, **bartasko** a Ullastret (C. 2.3), o, amb menys seguretat **olekarko** a Lliria (F. 13.3).²⁵ D'altra banda si s'interpretés **ko** com a variant gràfica o fonètica de **ku**, seria possible adduir **ekia (r) ku** (F. 13.29 Lliria), **borariku** (F. 20.1 Iàtova), **bòrbeliòrku**, és a dir, incloure **akiàr** en el grup de paraules reunit abans en comentar **àrikaler**.

torsinkère, només per la seva posició com a «signatura»,²⁶ és, sens dubte, antropònim. És ben conegut l'element **kère**,²⁷ mentre que **torsin** resol un antic dilema: en el bronze d'Ascoli²⁸ el *scriba* romà va escriure TCRSINNO per a documentar el nom d'un genet hispànic procedent de *Salluia-Caesaraugusta*, evidentment un error ortogràfic, ja sigui per TECERSINNO o TICIRSINNO amb els elements ben coneguts **teker** o **tikirs**²⁹ o bé per TORSINNO, com ja va sospitar Schuchardt.³⁰ Aquesta hipòtesi es veu confirmada perfectament pel nostre text: testimonia un element onomàstic **torsin**, aquí compost amb un altre element, **kère**, en el bronze d'Ascoli, proveït d'un sufix de «Kurznamen» testificat també per dos altres antropònims de la turma *Salluiana*, *Biurno* i *Gurtarno*.

25. En una inscripció ordenada en forma de roda (v. MLH III, 2 444 sg.); segueix **eki**, potser abreviatura de **ekiar** (v. abans n. 21).

26. V. abans 5.1 i MLH III, 1 199 amb n. 18.

27. MLH III, 1 226. APL. 17. 304.

28. V. MLH III, 1 195-197 amb la bibliografia anterior.

29. Preferit a MLH III, 1 234. 235 amb n. 126. 1.

30. RIEV. 3 (1912) 247: el varen seguir, entre altres, M.L. Albertos Firmat *La onomàstica personal primitiva de la Hispania. Tarraconense y Bética*. Salamanca 1966. 232. J. Gorrochategui. *Onomástica indígena de Aquitania*. Bilbao 1984. 281.